

DŽOZEFINA KVIN

KAKO JE SVET STVORIO ZAPAD

ISTORIJA DUGA 4.000 GODINA

Preveo
Goran Skrobonja

 Laguna

Naslov originala

Josephine Quinn

HOW THE WORLD MADE THE WEST

Copyright © Josephine Quinn, 2024

Translation copyright © 2025 za srpsko izdanje, LAGUNA

Rešenjem Republičkog geodetskog zavoda

02 broj: 034-01-1-189/2025

Od 3. 7. 2025.

Data je saglasnost za izdavanje i stavljanje u promet publikacije
s kartografskim sadržajem: *Kako je svet stvorio Zapad*

Za Eriha

„Naša civilizacija je ogromna isprepletana tkanina u kojoj su pomešani veoma različiti elementi, gde je nordijska lakomost pomirena s rimskim pravom, a nove buržoaske konvencije s ostacima aramejske religije. U takvom tkanju, besmisleno je tragati za niti koja je ostala čista, devičanska i nepodložna uticaju drugih obližnjih niti.“

Džejms Džojls, „Irska, ostrvo svetaca i mudraca“, 1907.

„Melanž, papazjanija, malo ovog i malo onog, tako nešto novo stupa u svet.“

Salman Ruždi, „U dobroj veri“, 1990.

Sadržaj

<i>Napomene za čitaoca</i>	11
Uvod	13
1. Jedno jedro	27
2. Minosova palata	39
3. Putevi ćilibara	59
4. Erupcija na moru	73
5. Bratska družina	91
6. Grad abecede.	105
7. Promena režima	121
8. Nisam ja tvoj sluga	139
9. Između Stubova	151
10. Smišljanje Grčke.	169
11. Asirsko Sredozemlje.	185

12. Onaj koji je video ambis	203
13. Reka gorčine	217
14. Kralj nad kraljevima.	233
15. Persijska verzija	245
16. Kontinentalno promišljanje	259
17. O slonovima i kraljevima	273
18. Oblaci na zapadu	289
19. Borba za slobodu	307
20. Rim, otvoreni grad	327
21. Vetrovi trgovine	345
22. Putevi soli	363
23. Uspon varvara	377
24. Kraljevi sveta.	395
25. Otac Evrope	409
26. Prevodilački pokret	427
27. Pod znakom krsta	443
28. <i>Kelila i Dimna</i>	465
29. Zemlja tame	481
30. Novi svet	499
 <i>Napomene.</i>	 502
<i>Podaci o slikama</i>	503
<i>Izjave zahvalnosti</i>	507
<i>O autorki</i>	511

Napomene za čitaoca

U knjizi koja govori o toliko mnogo ljudi i mesta, jezika i pisma, doslednost u konvencijama pisanja nemoguća je. Cilj mi je bio da izbegnem nepotrebno skretanje pažnje, i često koristim imena koja su pre poznata nego što su strogo tačna; unapred se izvinjavam onima koji to bolje znaju. Ujedno bih radije da ljude prepoznam po njihovom geografskom poreklu nego po navodnoj etničkoj pripadnosti, koju su često stvarali stranci ili čak i istoričari modernog doba, a jasnoće radi, sklonija sam konkretnom nego apstraktnom, tako da radije kažem „zapadna Azija“ nego „Bliski istok“. Koristim skraćenice p. n. e. i n. e. radije nego pre Hrista i godine Božje usled obuke i navike, i kako bih izbegla pristrasnu frazu *anno Domini*; ujedno insistiram na tome da se taj sistem notiranja i dalje ne odnosi na „aktuelno“ već na „hrišćansko doba“. Velikim slovima pišem Zapad, Istok, Sever i Jug kada o njima govorim kao o konceptima pre nego kao o stranama sveta. Prevodi su moji osim ako nije drugačije navedeno.

Uvod

Svakog novembra, sedim na svojoj sofi u prostorijama na kolidžu sa prijavama novih studenata i čitam jedno te isto, iskazano gotovo identičnim rečima: „Želim da proučavam antički svet zato što su Grčka i Rim koreni zapadne civilizacije.“

Razumem zbog čega neki moji budući studenti tako gledaju na stvari. Ugledni referentni izvori od *Enciklopedije Britanike* do *Vikipedije* opisuju razvoj osobene, ograničene zapadne kulture sagrađene na idejama i vrednostima Grčke i Rima, izgubljenim u Evropi tokom srednjeg veka, ali ponovo otkrivenim zahvaljujući renesansi. Ponekad priča obuhvata i zemlje i literaturu iz Biblije, ali ako se druge antičke „civilizacije“ uopšte pominju, onda je to samo zato da bi njih istisnuo Klasični svet u neumoljivom maršu istorije i kulture na zapad.

Prethodnici Grka i Rimljana mogu biti interesantni – zavidljujući čak – ali oni nisu „naši“. Svaki njihov doprinos nadmašen je onim što su doneli Grčka i Rim, koji se smatraju odgovornim za raznorazne dobre stvari, od filozofije i demokratije do pozorišta i betona. Susedi Grka i Rimljana potpuno se prenebregavaju, zajedno sa potonjim susretima zapadnih Evropljana s narodima severno, južno i istočno od njih.

Možda ćete pomisliti da bih ja, kao profesor klasične istorije, to odobravalala. Za mene lično, grčko-rimske studije bile su bogate i plodne, a mesto rezervisano za Grke i Rimljane u srcu ideja o „Zapadu“ jedan je od razloga što moj predmet i dalje postoji. Ali tri decenije profesure i istraživanja ubedile su me da narativ fokusiran isključivo na Grčku i Rim osiromašuje naše viđenje prošlosti, kao što osiromašuje i naše poimanje sopstvenog sveta. Stvarna priča iza onog što se sada zove Zapad mnogo je šira i zanimljivija.

Ponajpre, Grci i Rimljani su imali sopstvene istorije, ukorenjene u drugim mestima i starijim narodima, i oni su do većine svojih zamisli i tehnologija došli prilagođavanjem tuđih: zakonika i literature iz Mesopotamije, kamenih skulptura iz Egipta, navodnjavanja iz Asira i abecede s Levanta. Oni su to znali, i to su i slavili.

Grci su ujedno bili svesni da dele Sredozemlje sa drugima – s Kartaginjanima i Etruscima, Iberijcima i Izraelićanima – kao i da žive kraj moćnijih carstava na istoku. Njihove legende povezuju grčke junake s kraljicama, kraljevima i bogovima stranih zemalja, kako stvarnim, tako i izmišljenim: Feničanicima, Frigijcima, Amazonkama. Mit o osnivanju Rima u međuvremenu je od tog grada stvorio sklonište za izbeglice, dok rimski pesnik Katul može da zamisli putovanje s prijateljima do Indije, Arabije, Partije, Egipta pa čak i do „Britanaca na ivici sveta“.*¹

* Kako bi ova knjiga bila dostupnija i prikladna za čitanje, odlučili smo se da ne unesemo bibliografiju i beleške u samu knjigu. Brojevi u tekstu označavaju napomene, koje sadrže spisak korišćene literature. Sve autorokine fusnote, kao i fusnote prevodioca nalaze se u knjizi i obeležene su zvezdicama. Fajl sa napomenama nalazi se na internet adresi:

https://laguna.rs/_img/_fckupl/Zapad-NAPOMENE.pdf

Nazivi knjiga i imena autora dati su u originalu i u elektronskoj formi radi lakše pretrage na internetu. Nadamo se da će se čitaoci saglasiti da je ovo rešenje najprihvatljivije.

Potom, Grci i Rimljani retko dele ono što se sada naziva zapadnim vrednostima. U stvari, dobar deo onog što su ti drevni ljudi uzimali zdravo za gotovo, danas bi izgledalo nepoznato, ili čak neprihvatljivo. Atinjani su upražnjavali demokratiju za muškarce, koji su slavili zavođenje dečaka, dok su im žene bile neme i zabrađene. Rimljani su prigrlili robovlasništvo u ogromnim razmerama i posmatrali javna pogubljenja kao zabavu.

Konačno, nema privilegovane veze između antičkih Grka i Rimljana s modernim „Zapadom“: nacionalnim državama zapadne Evrope i njihovim naseljenim prekomorskim kolonijama. Prestonica Rimskog carstva se preselila sredinom prvog milenijuma n. e. u Konstantinopolj i ostala tamo duže od hiljadu godina. Muslimani su u međuvremenu kombinovali grčka učenja s naukom iz Persije, Indije i centralne Azije dok su nove tehnologije kružile Afrikom, Arabijom i Indijskim okeanom, a mornari na severnim morima i jahači u stepama kanalisali su robu i ideje od Kine do Irske.

To je ogroman svet koji se proteže od Tihog okeana do Atlantika i države zapadne Evrope u usponu nasledile su ga u petnaestom veku, kada su odlučile da se otisnu u novi svet. Ti milenijumi interakcija, međutim, mahom su zaboravljeni, pridavljani zamislama razvijenim u viktorijanskom periodu, koje su svet organizovale u „civilizacije“, zasebne i često uzajamno suprotstavljene.

Ja želim da ispričam drugačiju priču: onu koja ne počinje u grčko-rimskom Sredozemlju i potom se ponovo pomalja u renesansnoj Italiji, već prati odnose koji su izgradili ono što se danas naziva Zapadom od bronzanog doba do doba istraživanja, dok su se društva susretala, mešala i povremeno odvajala. I šire od toga, želim da pokažem kako su veze, a ne civilizacije, ono što nosi istorijske promene.

Civilizacije su toliko poznati način da se danas sagledava svet da izgledaju kao prirodne činjenice, univerzalni model za organizovanje ljudskog društva. One su u stvari relativno nedavna

evropska izmišljotina, deo fenomena koji ja nazivam „civilizacijskim promišljanjem“.

Duboko u osamnaestom veku, biblijsko predanje o tome da su čitavu zemlju naselili Nojevi sinovi pošto su preživeli Veliki potop podsticalo je inkluzivni pristup prošlosti: svi ljudi dele isto poreklo, pa su stoga svi pripadnici iste porodice.² „Otkriće“ Novog sveta i širenje hrišćanskih misionara po globusu doneli su ponovo fascinantne priče o novim narodima koje su marljivo uključivane u tu biblijsku šemu.³

Civilizacije su nicale u dve faze: pojedinačno i u množini. Kad je ta fraza prvi put upotrebljena u pedesetim godinama osamnaestog veka u Francuskoj, označavala je apstraktni koncept naprednog društva.⁴ Od šezdesetih godina osamnaestog veka, za nju su se zalagali škotski filozofi ocrtavajući standardni skup evolucija koji je vodio do tog punog ostvarenja ljudskog potencijala, od lovaca, preko pastira, zemljoradnika i trgovaca sve do industrijalaca.⁵ Kako britanski liberal Džon Stjuart Mil kasnije objašnjava, napredak prema civilizaciji u tom smislu meren je prihvatanjem zemljoradnje, gradova, tehnologije i trgovine:

Kakve god bile karakteristike onog što nazivamo životom divljaka, njihova suprotnost, ili radije osobine koje društvo poprima dok se ovih oslobađa, tvore civilizaciju. Tako se divlje pleme sastoji od šačice pojedinaca koji lutaju ili su rastrkani po ogromnoj teritoriji: stoga gusto stanovništvo koje obitava u fiksiranim naseobinama i uglavnom je okupljeno u gradovima i selima, mi nazivamo civilizovanim. U životu divljaka nema trgovine, nema proizvodnje, nema poljoprivrede, ili je gotovo nema: zemlju bogatu plodovima poljoprivrede, trgovine i proizvodnje mi nazivamo civilizovanom.⁶

Civilizacija u tom pojedinačnom smislu bila je u teoriji stanje kojem svako ljudsko društvo može da teži sa dovoljno

napora i obrazovanja, a sva ljudska društva mogla su se rangirati prema njihovom uspehu na tom polju.* U praksi, standard je postavila zapadna Evropa. „Ti elementi“, objašnjava Mil, „postoje u modernoj Evropi, a naročito u Velikoj Britaniji, u eminentnijem stepenu, i u stanju bržeg napredovanja, nego na bilo kom drugom mestu ili u bilo kom drugom vremenu.“⁷

Ovaj apstraktni koncept civilizacije doneo je takođe korisnu podršku zapadnoevropskom imperijalizmu.⁸ Mil, koji je radio za britansku *Istočnoindijsku kompaniju* duže od trideset godina, zauzeo je stav da su civilizovana društva stekla pravo na slobodu i suverenitet koji su onim manje razvijenim društvima nedostajali.⁹ Civilizovana društva su imala dužnost da pomažu drugima da pređu isti takav put, ali kako je to Mil rekao 1859. godine: „Despotstvo je legitimni oblik vladavine u ophođenju s varvarima, pod uslovom da na kraju dovede do njihovog poboljšanja.“¹⁰

Dobrim delom devetnaestog veka, nisu postojale „civilizacije“ već samo jedna „civilizacija“, a Milovi stavovi predstavljaju kulminaciju te prve faze civilizacijskog promišljanja. Ako je civilizacija za njega mogla da bude oslabljena, onda se radilo samo o stepenu tog slabljenja. Međutim, u vreme kada je to pisao, univerzalnost prosvetiteljstva i zamisao o konstantnom istorijskom napretku ustupali su mesto partikularizmu i kulturološkom relativizmu. Neki poznavaoци su već počeli da koriste množinu, „civilizacije“, za opis specifičnih ljudskih grupa na pojedinim mestima, s osobenim istorijama i trajnim karakteristikama, unutar kojih je razvoj bio interni, samogenerisani proces.

Godine 1828, francuski istoričar i političar Fransoa Gizo održao je na Sorboni niz predavanja o „Opštoj istoriji civilizacije u Evropi“. Na prvom je razmatrao „opštu civilizaciju čitave

* Nisu sve evropske intelektualne tradicije videle „civilizaciju“ kao konačni cilj: nemački poznavaoци, na primer, bili su skloni tome da se zalažu za moralnu snagu ranije *Kultur* faze pre nego za dekadentnu francusku eleganciju *Zivilisation* u koju je ova uvek pretila da se pretvori.

ljudske rase“.¹¹ Na drugom, međutim, on se okreće „civilizacijama“ – pojedinačnim primerima za tu opštu civilizaciju, a posebno onima koje su prethodile „evropskoj“ civilizaciji za koju se on najviše zanima: Indijcima, Etrurcima, Rimljanima i Grcima, između ostalih.

Oni već imaju osobene karaktere: „Kada gledamo civilizacije koje su prethodile modernoj Evropi“, razmišlja on, „nemoguće je da nam ne zapadne za oko jedinstvenost karaktera... Svaki izgleda kao da je potekao iz jedne jedine činjenice, jedne jedine zamišljenosti... koja je univerzalno prevladala i odredila karakter institucija, ponašanja, mišljenja – rečju, posvemašnjeg njegovog razvoja.“¹² U Egiptu je to, na primer, teokratija, a u Fenikiji trgovina.

To ih vodi putevima drugačijim od „esencijalno evropske“ civilizacije iz Gizoovog doba, koju dele Engleska, Francuska, Nemačka i Španija, i koje krasi kompleksnost i sloboda: „Dok je na svim drugim mestima prevladavanje jednog načela dovelo do tiranije, raznovrsni elementi evropske civilizacije i stalno ratovanje među njima, doveli su u Evropi do rađanja te slobode koju toliko cenimo.“^{13*} Ti višestruki elementi su bili, po Gizoovom stanovištu, hrišćanska crkva, Rimljani i „primitivni varvari iz Nemačke“ koji su ove nasledili.

Ovo pokazuje još jedan aspekt evropskog civilizacijskog promišljanja: potragu za urođeničkim kulturološkim precima. Neki su, kao Gizo, njih tražili u Nemačkoj, Rimu i rimokatoličkoj crkvi. Drugi, ohrabreni evropskom „filhelenskom“ podrškom u grčkom ratu za nezavisnost od otomanskih Turaka (1821–1830), gledali su umesto toga u Grke. Taj pristup je lepo ilustrovan

* Poput Mila, Gizo zapaža posebno mesto sopstvene nacije: „Situacija u koju smo smešteni, kao Francuzi, daje nam veliku prednost u upuštanju u proučavanje evropske civilizacije; jer, bez namere da laskam zemlji za koju me vezuje toliko spona, ne mogu da Francusku ne posmatram kao središte, kao fokus civilizacije Evrope... Štaviše, u francuskom geniju ima nečeg društvenog, nečeg samilosnog – nečeg što se širi sa više lakote i energije nego u geniju bilo kog drugog naroda.“

zaprepašćujućom tvrdnjom koju je sam Džon Stjuart Mil izneo 1846. godine, da je poraz Persijanaca od Atine u Boju na Maratonu bio jedan od najvažnijih događaja u *engleskoj* istoriji:

Pravi preci evropskih nacija (kako se obično kaže) nisu oni iz čije su krvi one nikle, već oni iz kojih one izvode najbogatiji deo svoje baštine. Boj na Maratonu, čak i kao događaj u engleskoj istoriji, važniji je od bitke kod Hejstingsa. Da je ishod tog dana bio drugačiji, Britanci i Saksonci bi možda još tumarali šumama.¹⁴

Kakav god bio njihov ukus što se istorijskih modela tiče, evropski intelektualci iz devetnaestog veka sve više su se fokusirali na civilizacije nego na civilizaciju, i na identifikovanje i rangiranje inherentnih kulturoloških osobina pojedinačnih društava pre nego na njihovo napredovanje prema zajedničkom ljudskom idealu. Kulture po tom gledištu ne samo što su bile potpuno razdvojene jedna od druge, već su imale prirodno ograničenje razvoja. S vremenom, to je doprinelo opravdavanju oštrijih oblika imperijalne vladavine nad onim narodima koji su u to vreme sagledavani kao neizlečivi drugačiji i inferiorni.¹⁵ Imperiji sada nije bilo prirodnog svršetka.

Prepoznavanje razlika među narodima nije bilo ništa novo, naravno, baš kao ni zadovoljstvom ispunjeno otkrovenje kako je upravo naše pleme slučajno ono koje je objektivno najprivlačnije. Ali konstruisanje sveukupne klasifikacije ljudske kulture bilo je novost. To je podsticalo drugu popularnu zamisao koja se pomaljalo otprilike u isto vreme, da se ljudska bića mogu deliti u „rase“, s različitim prirodnim kapacitetima i inteligencijom, čija je evolucija bila propisana – ili ograničena – tim urođenim biološkim karakteristikama.¹⁶ Te rase su potom bile rangirane u raznovrsnim sistemima kodiranim bojom, koji su Australijance smeštali na dno, da bi za njima išli Afrikanci i istočni Azijati tim redom, dok su Evropljani bili na vrhu.

* * *

Zamisao o jednoj evropskoj civilizaciji i dalje je mogla da bude problematična. Mnogi evropski naseljenici u novim Sjedinjenim Državama videli su američku revoluciju kao jasan raskid sa Starim svetom. U međuvremenu, kod onih koji su ostali rase su brige zbog Rusije. Atraktivna alternativa bio je „Zapad“, fleksibilnija zamisao koja se mogla koristiti zajedno sa zamisli o Evropi, ili umesto nje. Ona je mogla da obuhvati željeni deo Evrope, i mogla je da se proširi na prekomorske kolonije evropskih naseljenika.¹⁷

Taj Zapad je funkcionisao na osnovu jednako fleksibilne zamisli o „Istoku“. U devetnaestom veku, granica između ta dva često je označavala političku podelu *unutar* Evrope: godine 1834, britanski ministar spoljnih dela vikont Palmerston opisao je koaliciju između Britanije, Francuske, Portugalije i Španije kao „alijansu konstitutivnih država zapada“ i „protivtežu Svoj alijansi istoka“, Rusiji, Pruskoj i Austriji. Sličan kontrast se javlja u internim ruskim raspravama između „Zapadnjaka“ i „Slavofila“, a Krimski rat iz 1854. ojačao je zamisao o razlikama između Rusije (koja je sada funkcionisala sama) i ostalih.¹⁸

Ista binarna distinkcija mogla bi se primeniti umesto toga na rasu i veroispovest, i to ne samo na granici između Evrope i Azije. Godine 1891, Edvard Frimen, redovni profesor savremene istorije u Oksfordu, objavio je *Istoriju Sicilije* u kojoj se pozvao na iste fundamentalne suprotnosti između antičkog grčkog i feničanskog stanovništva i tamošnjih kasnijih hrišćanskih i muslimanskih žitelja:

Moralo se razjasniti pitanje... treba li centralno ostrvo ili centralno more da pripada Zapadu ili Istoku, ljudima arijevske ili semitske sorte. I, kao što uvek biva kad se ljudi semitske sorte pojave na sceni, rase su od početka bile oštrije ocrtane usled sukoba veroispovesti. Siciliju, kao ispostavu Evrope, morali su sačuvati ili osvojiti, najpre Feničani, a potom Saraceni.¹⁹

Civilizacijsko promišljanje i Zapad polako su se spajali u zamisao o „Zapadnoj civilizaciji“ koju karakterišu demokratija i kapitalizam, sloboda i tolerancija, napredak i nauka.²⁰ Zamisao je bila fundamentalno hrišćanska i zasnovana na biblijskom predanju, ali latinska crkva i grčki Novi zavet pomogli su da se Grčka i Rim upletu u srce priče. Godine 1912, predavač iz Kembridža Dž. K. Stobart mogao je ponosno da započne svoju popularnu knjigu o *Veličanstvenosti Rima* – koja je pratila njegovo delo iz 1911. o *Slavi negdašnje Grčke* – „Atina i Rim stoje jedno uz drugo kao roditelji zapadne civilizacije.“²¹

Zamišljene granice Zapadne civilizacije nastavile su da se pomeraju u dvadesetom veku. „Gvozdена zavesа“ koja je pala preko Evrope 1945. ocrtala je novu granicu sa ruskim interesima, a Zapad je postao mesto okupljanja za alijansu između Sjedinjenih Država i država zapadne Evrope.²² Događaji iz septembra 2001. doprineli su svrstavanju Istoka uz islamski svet, ali dok ja dovršavam ovu knjigu, rat u Ukrajini ponovo komplikuje sliku.

Način na koji ljudi pišu o civilizaciji takođe se promenio. Do sredine dvadesetog veka, direktne hijerarhije izašle su iz mode, zamenjene studijama koje su imale površno neutralni pristup, poredeći različite civilizacije umesto da ih rangiraju.²³ One su i dalje sagledavane kao zasebne. Godine 1963, veliki francuski istoričar Mediterana Fernand Brodel objavio je školski udžbenik *Le Monde actuel, histoire et civilisation* (na engleski preveden kao *Istorija civilizacija*), u kojem sugerise to da „civilizacije“ imaju sopstveni karakter kao i „kolektivno nesvesno“.²⁴ On je bio otvoren za ideju da su na površini one veoma porozne: „Na prvi pogled, štaviše, svaka civilizacija izgleda kao železnička ranžirna stanica, gde neprestano prima i šalje različite pošiljke.“ Ali razlike između njih i dalje su mogle da „otelotvore manje-više permanentne karakteristike“ koje su „jedva podložne postepenoj promeni“.²⁵

Generaciju potom, kraj Hladnog rata udahnuo je novi život civilizacijskom promišljanju. Godine 1996, politikolog s Harvarda Semjuel P. Huntington zalagao se za to da su civilizacije ono što definiše novo doba, tvrdnjom da su najvažnije razlike između naroda sada kulturološke i religijske, a ne političke ili ekonomske. Identifikovao je devet savremenih civilizacija sa geografskim i religioznim oznakama, uključujući „Zapadnu“ civilizaciju koja je dosezala do stare Gvozdene zavese, iza koje su bile „Pravoslavna“ ili „Islamska“ civilizacija. Najvažnije za nas, to stanje stvari za njega je bilo odraz permanentnog stanja čovečanstva: „Ljudska istorija je istorija civilizacija. Nemoguće je razmišljati o razvoju čovečanstva na drugi način.“ Štaviše, „tokom najvećeg dela postojanja ljudi, kontakti između civilizacija bili su povremeni ili nisu ni postojali“. ²⁶

Usled toga, svaka kultura raste kao zasebno drvo, sa sopstvenim korenjem i granama sasvim drugačijim od komšijskih. Svaka niče, cveta i propada, i mahom to čini sama. Rast i promena su rezultat unutrašnjeg razvoja, a ne spoljnih veza. Civilizacije bi mogle menjati svoja imena za taj model, ali ne menjaju svoju prirodu.

U dvadeset prvom veku, ovakvo promišljanje je i dalje norma, i razlikuje „Zapadnu“, hrišćansku kulturu sa grčko-rimskim ili čak ranijim „indoevropskim“ korenima, od „Istoka“, bili u njegovom centru Rusija, Kina ili islam. Čak i liberalne zamisli o „multikulturalnosti“ pretpostavljaju postojanje, štaviše vrednost, pojedinih „kultura“ kao početnu tačku. Civilizacijsko promišljanje postalo je civilizacijska činjenica.

I rangiranje se vraća u modu. U svojoj najpozitivnijoj verziji, zamisao o osobenoj, ograničenoj zapadnoj baštini izgrađenoj mahom na grčko-rimskim vrednostima uzima Atinu posebno – prilično optimistično – kao model za političku participaciju, kreativno izražavanje i slobodu govora. Ona ima nove zatočnike i u višem obrazovanju, poput Remzijevih centara za zapadnu civilizaciju koji su otvoreni na tri velika australijska

univerziteta od 2020.²⁷ Na drugim mestima, ekstremisti odeveni u spartanske šlemove sa tetoviranim rimskim sloganima obraćaju se urođenim vrednostima bele, zapadne i evropske baštine, pod pretnjom Velike Zamene spolja.²⁸

Lako je odbaciti zamisao o grčkim i rimskim korenima modernog Zapada kao staromodnu, i nju svakako nećete naći u ozbiljnim savremenim proučavanjima, pa čak ni u standardnim udžbenicima. Ali ona je i dalje tu, sve popularnija, i deo je krupnijeg problema. Civilizacijsko promišljanje usađuje pretpostavku trajne i značajne razlike između ljudskih društava koja nanosi stvarnu štetu. Ljudi umiru zahvaljujući fanaticima koji se zalažu za Beli Zapad, dok različiti stavovi iskazani u nekim evropskim zemljama prema izbeglicama koji su umakli od ratova u Siriji i Ukrajini demonstriraju snagu kojom civilizacijska izuzetnost briše ljudske patnje.

Stari model permanentnih, zasebnih bioloških „rasa“ konačno je uklonila nauka o genetici.²⁹ Ljudska bića su sva u bliskom srodstvu jedna s drugima – bližem, na primer, nego što to važi za mnogo malobrojniju populaciju šimpanzi. Genetske razlike između grupa ljudi koje žive daleko jedna od druge, naravno, uvećavaju se s vremenom. Ali nedavni napredak u prikupljanju i proučavanju antičke DNK otkrio je da se gušće genetičko grupisanje koje danas možete mapirati u svetu potpuno razlikuje od onog čak i u relativno skoroj prošlosti. Ono predstavlja samo trenutni snimak neprekidnog ljudskog procesa povezivanja i razmene.

Naši preci su često putovali, prevaljivali velike udaljenosti i neretko nailazili na nove narode. Migracije, mobilnost i mešanje duboko su usađeni u istoriju čovečanstva. Kao što je to rekao genetičar s Harvarda Dejvid Rajh, drvo je „opasna analogija za ljudske populacije. Revolucija genoma naučila nas je da neprestano dolazi do velikog mešanja divergentnog

stanovništva. Umesto drveta, bolja metafora bi bila rešetka, koja se grana i remiksuje daleko u prošlost“.³⁰

Vreme je da se slično kaže i za ljudsku kulturu. Civilizacijsko promišljanje fundamentalno pogrešno prikazuje našu priču. Nisu *narodi* tvorci istorije, već *ljudi*, i veze koje oni međusobno stvaraju. Ljudsko društvo nije šuma puna drveća, sa supkulturama koje se granaju iz pojedinih stabala. Ono je pre nalik na cvetnu leju, kojoj je potrebno redovno oprašivanje kako bi iznova bila zasejana i kako bi iznova rasla.³¹ Osobene lokalne kulture dolaze i prolaze, ali njih stvara i održava interakcija – i kad jednom taj kontakt bude ostvaren, nema tog kopna koje bi bilo ostrvo.

Ovde ću tvrditi kako nikada nije postojala jedna, čisto zapadna ili evropska kultura. Ono što se naziva zapadnim vrednostima – sloboda, racionalnost, pravda i tolerancija – nije samo niti originalno zapadno, a sam Zapad je velikim delom proizvod dugotrajnih veza sa mnogo većom mrežom društava, sa jugom i severom jednako kao i sa istokom.³² Period koji pokriva ova knjiga je umesto toga doba isprepletanosti, u kojem pojedinci i društva postupaju i reaguju u međusobnim odnosima. Te interakcije nipošto nisu uvek pozitivne ili miroljubive. Štaviše, najveći preobražaji mogu da se dese u vremenima velikih potresa i antagonizama – migracija, rata i osvajanja – a ljudi najviše toga mogu da nauče od svojih najjagorčenijih rivala.

Moja priča nije pravolinijska pripovest o beskrajnoj ekspanziji društvene ili ekonomske mreže, na primer, o stalnom maršu napred ljudskog progressa, ili „svetlu s istoka“ kako su to neki poznavaoi iz devetnaestog veka govorili, koje punu snagu nalazi samo na Zapadu.³³ Ima tu vijuganja i zaokreta, paralelnih puteva i povremenog vraćanja natrag. Ova knjiga isto tako ne govori ni o „uticaju“, sveprisutnom ali besmislenom konceptu koji pogrešno postavlja stvari: on zasluge za kulturološki prenos pripisuje modelu, a ne onima koji ga

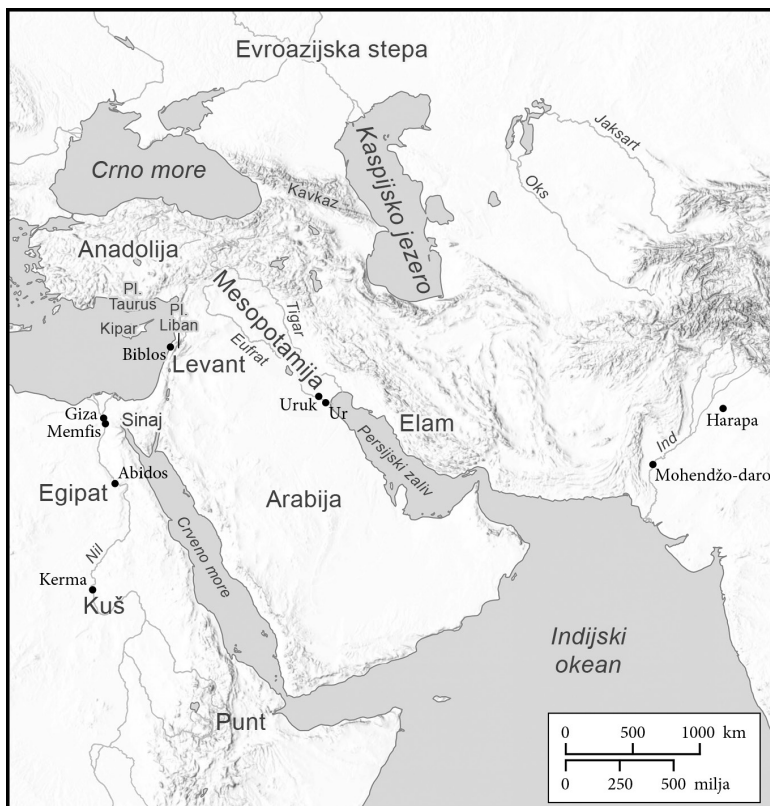
usvajaju. Ali prošlost ne deluje na budućnost: ljudi biraju kako će tumačiti, razvijati ili prilagođavati ono što tamo pronađu.³⁴

Moja knjiga se veoma oslanja na nedavna istorijska, arheološka i naučna istraživanja uključujući „revoluciju genoma“ iz dvadeset prvog veka, koja preobražavaju naše poimanje ljudskih kretanja i mešanja u prošlosti. Ali ona se isto tako vraća drevnim načinima razmišljanja o istoriji i tome kako se do njih dolazi, kroz putovanja, susrete i odnose. Ujedno sam bila namerno konzervativna i ostavila po strani mnoge zanimljive i uverljive teorije o kontaktu i kulturološkoj transmisiji između udaljenih društava kako bih se usredsredila na najbolje dokumentovane primere.

Oko četiri milenijuma razdvaja dve revolucije koje se nalaze na suprotnim krajevima moje istrage: ovladavanje plovidbom po otvorenom moru u Sredozemlju, koje je omogućilo prvu brzu vezu sa zapadom, i razvoj novih navigacijskih alata koji je dramatično proširio zapadni horizont. U dobrom delu tog perioda, Evropa je bila na obodu većih kulturoloških, komercijalnih i političkih mreža, dok moreplovne države na dalekom zapadu nisu počele da stvaraju nov atlantski svet pod hrišćanskom vlašću – svet još povezaniji preko još većih udaljenosti, ali u kojem su se začele nove ideologije udaljenosti i razdvajanja.

Za sve to vreme, ljudska bića su putovala radi trgovine, diplomatije, prosperiteta, pustolovine i pljačke. Njih nisu ograničavale zamisli o civilizacijama, već stvarne barijere pustinja, planina i mora – i ona su, ne zadovoljavajući se time da ostanu sama, uspela da ih savladaju.

Prvi kontakti između carstava Egipta i Mesopotamije i jednostavnijeg sveta zapadno od njih ostvareni su kroz region koji su rani evropski putnici nazvali Levantom, zemljom izlazećeg sunca, i kroz neke od najstarijih urbanih zajednica na svetu.³⁵ Naša priča počinje u jednom od tih gradova, u gradu koji je prvim brodovima namenjenim plovidbi morima nadenuo ime.

1. Svet Biblosa u trećem milenijumu p. n. e.

1

Jedno jedro

BIBLOS, OKO 2000. P. N. E.

Samo što je svanulo jedno toplo jutro pre oko 4.000 godina. Nalazimo se u luci Biblos, sagrađenoj preko rta ispod prohladnih zelenih padina planine Liban. Ribarske brodice već su isplovile, i napred vrvi: barže naviru od trgovačkih lađa koje su se prethodne noći usidrile, mladići se šegače dok toware karavan magaraca džakovima i korpama, a južno od gradskih kamenih zidina splavovi natovareni deblima drveća klize rekom prema obali. Visoko iznad luke stoji novi hram sa kulom koja navodi mornare do bezbednog sidrišta, sa kotvama ugrađenim u stepenište i zidove, za sreću.¹ Stanovnici tog kompaktnog, svetlucavog gradića uvek su spremni da se oduže moru.

Nekoliko kilometara od obale, lep jedrenjak, veći od ostalih, ukotvljen je u plićaku. Severozapadni vetrovi oslabili su u poslednjih nekoliko nedelja, temperatura pada, a brod sada samo čeka svoje putnike i posadu.

Trgovina je te ljude odvela nadaleko i naširoko po mreži gradova i carstava, zanatlija i pesnika, po mreži ukorenjenoj u rečnim dolinama Egipta i zapadne Azije, ali povezanoj sa širim

svetom izvan nje. Oni govore nekoliko jezika, i da smo prošle noći naišli na njih, mogli bi da nam ispriповедaju ponešto iznad vrča ili dva odličnog lokalnog vina.

Jedan od trgovaca je plovio niz obalu i uzvodno Nilom, kraj više od stotinu piramidalnih grobnica koje su podigli egipatski kraljevi-sveštenici, kako bi poslovao u pešćanom trgovačkom gradu Kermi, prestonici zlatom bogate zemlje na jugu koju su Egipćani nazivali Kuš. Odatle je putovao preko istočne Sahare do Crvenog mora, gde se pridružio konvoju brodova na putu južno, do afričkog roga, u potrazi za slonovačom, ebanovinom, tamjanom i zlatom.

Još dva trgovca došla su dugom magarećom trasom prema Mesopotamiji. Najpre su pošli na sever preko planina i kroz procep Akar, koji danas čuva krstaški zamak Krak de Ševalije, a onda na istok po ravnijem terenu prema Eufratu. Jedan je nastavio kopnom do Tigra kako bi obedovao s ljudima koji su pešačili na jug kroz Kavkaz, vodeći dobre konje natovarene krznima, i koji su mu ispričali o ravnici dalje na severu, koja se pruža mesecima i mesecima jahanja. Drugi je otpremio svoju robu niz Eufrat do ozidanog grada Ura, odmah severno od obale Persijskog zaliva, luke daleko veće od Biblosa.

Tamo je posetio svetu ispostavu na severozapadu grada posvećenu bogu-mesecu Nani i njegovoj pratilji Ningali, punu hramova i dvorišta, državnih kancelarija i s velikom kraljevom palatom. U daljem uglu popeo se trostrukim stepeništem novog zigurata, stepenaste hram-planine sagrađene od bitumena i opeka; sa vrha je posmatrao kako brodovi isplivljavaju za Arabiju i obalu Indije, i vraćaju se natovareni bakrom i dragim kamenjem. Dole u samoj luci, uporedio je svoja iskustva s jednim starcem koga su poslali do Zaliva sa Inda decenijama pre toga kako bi se starao o porodičnim trgovačkim interesima, i poslušao njegove priče o velikoj zelenoj dolini daleko na istoku, sa čudnim grbavim govedima i pet ogromnih gradova sazdanih od pečene crvene opeke.²

Taj večernji razgovor u Biblosu nosi nas oko ogromnog povezanog sveta u neprestanom strujanju, punog putnika za koje bi civilizacijsko promišljanje imalo malo smisla. Kad posada bude ujutro isplovila, zaputiće se novim pravcem, prema zalasku sunca. Pre nego i sami krenemo za njima, međutim, moramo se vratiti početku, ustanoviti koliko ljudska istorija zavisi od ljudskog kontakta, i kako su oni dospeli dovede.

Ljudi su uvek tragali jedni za drugima, čak i na nivou vrste: kao rezultat takvih susreta – prijateljskih ili ne – svi mi imamo mali ali značajan procenat neandertalske baštine u svojim genima, a DNK još najmanje tri druge arhaične ljudske vrste opstaju u današnjoj populaciji.³ Kada je *Homo sapiens* istisnuo ostale varijacije širom planete, nastavio je da hoda – a ponekad i da vesla. Lovci-sakupljači putovali su sa svojom lovinom i sa godišnjim dobima, a putovali su i kako bi pronašli jedni druge, gradeći tajanstvene megalite zajedno u planinama Taurus i slaveći i gosteći se u dvoranama napravljenim od mamutskih kostiju duž Dnjepra i Dona.⁴ Razmenjivali su sirovine: ljudi na Kipru i Crvenom moru dolazili su do opsidijana, sjajnog, tvrdog vulkanskog stakla koje je bilo odlično za izradu oštrog alata, iz centralne Anadolije. Razmenjivali su i tehničke informacije: novi dizajni šiljaka za strele širili su se brzo velikim prostorom od Mesopotamije do Sirije.⁵

Kad se globalna klima ustalila krajem Ledenog doba pre 12.000 godina, razmena je postala još važnija u takozvanom Plodnom polumesecu (koji u stvari više liči na bumerang). Tamo su u novim umerenim uslovima brojna lokalna divljač i divlje biljke doveli do prvih eksperimenata u poljoprivredi. Pioniri su uzimali lokalne divlje trave s malim semenjem koje se lako moglo sejati i pažljivom i ponavljanom selekcijom doveli ih do toga da proizvode debela, čvrsto prikačena zrna, pogodnija za to da ih ljudi žanju, jedu i prerađuju u brašno, ali im je sada bila potrebna ljudska intervencija za ponovno sejanje.⁶ Drugi oblik selektivnog odgajanja pretvarao je divlje životinje u

sluge za ljude: psi su već dugo odgajani od vukova za saputnike u lovu, ali sada su turovi pretvarani u krave, veprovi u pitome svinje, a ovce su bile lišene svoje prirodne agresivnosti.^{7*}

Obrađivanje zemlje nalagalo je sedelačkiji način života, ali je i dalje zavisilo od kontakta i komunikacije. Svako pripitomljavanje zbivalo se u konkretnoj oblasti Plodnog polumeseca – žito, stoka i ovce na severnim brdima, ječam i svinje u različitim oblastima zapadno od Eufrata, i koze tamo gde je sada Iran. Međutim, oko 7.000 godina p. n. e. sve te nove pasmine prisutne su širom celog regiona.⁸ To je obuhvatalo više od puke razmene semenja i stoke: ljudi su morali jedni drugima da objasne kako sejati, odgajati, žnjeti i pripremati nove biljke, te kako podizati, hraniti i čuvati nove životinje.

Zemljoradnja sa širim rasponom useva i životinja znatno je smanjivala rizike poljoprivrednog načina života, onako zavisnog od vremenskih prilika i bogova. Poljoprivreda se i dalje nije dopadala baš svima: to je teži rad od lova i sakupljanja, a sedelačka radna snaga pravo je uzgajalište za zarazne bolesti. Ali prinosi podstiču rast stanovništva, što opet ohrabruje na migracije u potrazi za novim zemljištem. Od sedmog milenijuma p. n. e. poljoprivreda se proširila preko ogromnog dela sveta. Zemljoradnici su sa svojim životinjama, semenjem i znanjem išli na jug u Egipat, na istok u Iran i dolinu Inda, na sever u Anadoliju, i odatle na zapad, u Evropu. Nastanjivali su se gde god su mogli da održavaju useve pomoću sreće ili ljudske domišljatosti, na račun onih koji su lovili i terali krda preko novih polja. Najuspešniji eksperimenti zbivali su se u suvim rečnim dolinama Mesopotamije, „zemlji između reka“, ušuškanoj unutar luka samog Plodnog polumeseca. Obradivanje bogatog aluvijalnog zemljišta između Tigra i Eufrata nalagalo je

* Tur je bio visok do dva metra i težak do 1.000 kilograma, širokih pleća i dugih, zakrivljenih rogova. Poslednji preživeli primerak odstreljen je u Poljskoj u sedamnaestom veku n. e.

konstrukciju složene mreže šanaca i kanala za navodnjavanje, i zemljoradnike je nagrađivalo dramatično velikim prinosima. Oni su sada mogli da uzgajaju dovoljno hrane da izdržavaju druge koji su postajali grnčari, sveštenici ili administratori, i do petog milenijuma p. n. e. počeli su da niču gradovi. U poznom četvrtom milenijumu p. n. e. Uruk na Eufratu bio je pravi grad na površini od 250 hektara – otprilike veličine londonskog Sohoa – sa kanalima, hramovima i populacijom između 20.000 i 40.000 ljudi.⁹

Administrativne potrebe za upravljanjem velikom poljoprivrednom teritorijom izvan gradskih zidina dovele su do toga da Uruk ujedno razvije prvi svetski poznati sistem standardnih težina i mera, na osnovu tovara koji je prosečan čovek mogao da ponese (talent) i dužine njegove podlaktice (kubit).¹⁰ Tu se javlja i prvo pismo. Isprva je to bio samo sistem brojanja – krugovi za desetke, linije za jedinice – ali onda su pisari dodali piktograme kako bi pokazali šta je ono što se prebrojava. Krajem četvrtog milenijuma, oni su taj kod proširili tako da beleže lokalni jezik i potom literaturu u znacima utisnutim stilusom u ploče od ilovače, sada poznatim kao klinasto pismo, po latinskoj reči za „klinasti oblik“.^{11*}

Sredinom trećeg milenijuma p. n. e. južna Mesopotamija bila je prošarana gradovima kojima su vladali kraljevi, a u nekima od njih su živele i desetine hiljada stanovnika. Možemo slično ispričati o Egiptu, gde je zemljoradnja stigla na Nil u šestom milenijumu p. n. e. Kompleksna tehnologija navodnjavanja bila je tu potrebna kako bi se uhvatila i skrenula godišnja plavljenja, a prinosi su opet bili zadivljujući. Krajem četvrtog milenijuma veliki gradovi nikli su duž Nila, a oko 3000. godine

* Sumerski, prvi pisani svetski jezik, nema preživelih rođaka. Kao mnogi kasniji jezici, i on je funkcionisao na osnovu gramatičkih „rodova“, ali oni nisu bili muški, ženski i srednji; umesto toga, oni koji su govorili sumerski organizovali su svoj svet podelom na ljude (uključujući bogove) i neljude (uključujući životinje)

p. n. e. zajednice Gornjeg i Donjeg Egipta spojile su se pod dinastijama „Starog kraljevstva“ koje su pisale u hijeroglifima, gradile piramide i vladale nad više od milion ljudi.

Ovo je priča toliko poznata da može zvučati kao sudbina: prvi koraci na lestvicama napretka sklopljenim u osamnaestom veku po kojima su lovci postali goniči krda i onda zemljoradnici, koji su podizali gradove i dobijali vladare, pravila i institucije: ukratko, civilizacija. Ali ta priča zapravo otkriva rupe u tradicionalnom narativu o samorazvoju.¹² Kao i ranije, manje zajednice, kraljevstva Mesopotamije i Egipta, nisu same sebe stvorile. Niti su one bile jedina interesantna društva ovog doba. Čak su i najraniji gradovi morali da uvoze građevinske materijale – drvo, kamen i metale – izdaleka, stvarajući ekonomske veze između kraljeva, rudara i drvoseča preko više hiljada kilometara. A u trećem milenijumu p. n. e. otkriće bronzе uvelo je novu eru redovne razmene na velikim udaljenostima. Drevni kovači su stvarali tu novu supstancu kombinujući bakar s legurom kako bi dobili jači i tvrdi metal s nižom tačkom topljenja koja je dopuštala lakše livenje i oštrije ivice za sečenje.¹³ Ona se ubrzo koristila za sve, od sudova za kuvanje i ukrasa, do oružja i oklopa, ali imala je svoju cenu. Sam bakar je teško naći izvan planinskih regiona, a kvalitetna bronza dobijana je od legure s kalajem, koji je zaista veoma redak između obale Atlantika i centralne Azije, gde su ga pronalazili Elamiti – „brđani“ na sumerskom – iz jugozapadnog Irana, koji su ga potom slali u Mesopotamiju i zemlje iza nje.¹⁴

Putovanje i trgovina u još većim razmerama zahtevali su nove načine transporta, pa su i oni bili uvezeni s drugih strana, ne kao proizvod zemljoradnika u slavnim drevnim „civilizacijama“ Egipta i Mesopotamije, već goniča krda sa severa i juga: bili su to točak i magarac.

Točak je najpre došao na svoje na hladnoj, travnatoj ravnici evroazijske stepe koja se pruža hiljadama kilometara od

Mandžurije do zemalja iznad Kaspijskog jezera i Crnog mora. Ravan i sa malo reka koje je trebalo prelaziti, taj pejzaž poziva na putovanja preko velikih udaljenosti, baš kao i klima. Goveda i ovce mogli su da budu izvor hrane i odeće na kopitima, ali za transport težih predmeta, jedina mogućnost bila je da se oni kotrljaju po nizu klada ili vuku na saonicama, idealno pomoću volovske zaprege.

To se promenilo s izumom točka i još važnije, osovine. Na hiljade kola s točkovima nalazi se u grobovima u stepi, a potiču iz trećeg milenijuma p. n. e.¹⁵ Ti rani točkovi bili su napravljeni od čvrstog drveta, ali nisu bili sečeni kao kriške popreko od debla, što bi bilo slabo i neravno, već od podužno isečene daske. Bili su idealni za kola sa volovskom zapregom, i krajem četvrtog milenijuma p. n. e. ukotrljali su se u Mesopotamiju, gde su se koristili i u grnčarstvu.¹⁶

Drveni točkovi su opcija samo ako imate dovoljno drveta odgovarajuće vrste, i odgovarajuće životinje da ih vuku. Stočari u istočnoj Sahari i na Rogu Afrike nisu imali ni jedno ni drugo, ali nedavna genetička proučavanja ukazuju na to da su oni ukrotili afričkog divljeg magarca u četvrtom milenijumu i tako došli do domaćeg magareta.¹⁷ Do 3000. godine p. n. e. ta životinja je dospela sa severa u Egipat, gde se poštovanje koje je s pravom izazvala može videti u složenim pogrebnim ritualima za deset magaraca u gradu Abidosu.¹⁸ Za razliku od konja ili vola, magarac je kompanjon koji nije mnogo zahtevan što se održavanja tiče. Lako ga je obučiti i brinuti se o njemu, sigurnog je koraka na teškom terenu, svaštožder je i može bez vode nekoliko dana, uz to magarac može da nosi i do trećine sopstvene težine.¹⁹

Naravno, to je sveukupno i dalje manje nego kola sa volovskom zapregom ali za transport na velikim udaljenostima istočni Afrikanci su imali Nil, reku koja brzo teče na sever dok preovlađujući vetrovi duvaju na jug. To je stvorilo idealnu laboratoriju za još jednu novu tehnologiju koja je dopustila

efikasno putovanje rekom u oba smera. Slike brodova sa je-drima najpre su se pojavile u poznom četvrtom milenijumu na predmetima napravljenim u severnom Kušu, a ubrzo će se pojaviti i u Egiptu.²⁰

Jedrenje je sigurno isprva bilo ograničeno na reku: jedra prikazana na tim ranim slikama postavljena su previše napred za manevrisanje na otvorenoj vodi. Magarci su dospeli dalje od njih: znak u klinastom pismu za „magarca“ pojavljuje se na tablicama u Uruku krajem četvrtog milenijuma, a od trećeg se tamo mogu naći i ostaci same životinje.*

Opasna mora, zastrašujuće planine i suve pustinje i dalje su sprečavali direktan kontakt između obradivih rečnih dolina Egipta i zapadne Azije. Umesto toga, veze su se pružale zaklo-njenijom ali mnogo dužom i mnogo indirektnijom trasom kroz luke, ravnice i planine zapadnog Levanta, usku traku priobalja zagrađenu glomaznom planinom Liban, koja je oduvek pove-zivala istok i zapad, sever i jug.

Prva putovanja kroz Levant dogodila su se preko kopna. Ti magarci su sigurno bazali preko Sinajskog poluostrva i duž obale Levanta pre skretanja na kopno prema rekama.²¹ Čak i spore i indirektnne veze, međutim, mogu da imaju dramatične efekte, i one mogu objasniti sistem pisanja koji se pojavio u Egiptu u poznom četvrtom milenijumu, sada nazvan hijero-glifskim po grčkoj reči za „sveto pismo“. Formalno, ovo pismo nema nikakve veze s mesopotamskim klinastim pismom, ali pojava pisanog jezika prvi put na svetu u manje-više isto vreme na dva različita mesta bila bi izuzetna koincidencija.

Ova veza je ubrzala sredinom trećeg milenijuma, s razvojem egipatske tehnologije jedrenja i s početkom njihovog istraži-vanja Mediterana. Oko 2600. godine p. n. e. egipatski zapisi počinju da dokumentuju redovnu prekomorsku trgovinu s levantskim lukama.²² Jedan vek kasnije, egipatska skulptura

* Egipćani su, nasuprot tome, malo koristili točak, pa čak i bronzu.

prikazuje brodove koji isplovljavaju na more, s jedrima i jarbolom podobnim za nošenje s vetrom i talasima.

Skulpture i slike brodova s jedrima počinju sredinom trećeg milenijuma da se pojavljuju i na mestima u Persijskom zalivu. Nema dokaza o plovidbi oko Arabijskog poluostrva sve do prvog milenijuma p. n. e., a slike mesopotamskih i egipatskih brodova ukazuju na to da oni ne samo što su bili zasnovani na istom modelu, već i da su, kako je to bilo i sa hijeroglifskim pismom, čak i indirektni izveštaji o brodovlju na morima u jednoj oblasti mogli ljude u drugoj da navedu na dobru ideju o tome.²³

Kako god da je stiglo, jedrenje je i tu trgovcima donelo pristup novim svetovima. Oko 2400. godine p. n. e. bogate grobnice pronađene u luci Ur pune su egzotičnog kamenja sa dalekih mesta: lapis lazulija iz Avganistana i tirkiza iz Uzbekistana, kao i karneola iz doline Inda, gde su zemljoradnici stvorili ogromne urbane pejzaže s utvrđenim citadelama, mrežama ulica, monumentalnim kupatilima i odvodima spojenim sa svakom kućom.²⁴

Za to vreme u Sredozemlju, Biblos je bio glavna luka za egipatske isporuke na sever, u toj meri da su u egipatskim zapisima sve pomorske lađe dobile naziv „brodovi Biblosa“ čak i kad su se gradile na Crvenom moru kako bi plovile direktno na jug do rudnika zlata kraljevstva Punt na Rogu Afrike.²⁵ Najvažnija roba koja je putovala natrag na jug iz Biblosa uvek je bila tvrda, izdržljiva kedrovina sečena na Planini Liban. Ona je korišćena za opremanje egipatskih grobnica i hramova, kao i za gradnju egipatskih brodova, uključujući i četrdeset metara dugačku pogrebnu baržu kralja Kufua (Keopsa) spaljenu kraj njegove Velike piramide kod Gize.²⁶

Zahvaljujući tom posebnom odnosu, sam Biblos je izrastao iz malog obalskog sela podignutog oko prirodnog izvora u

uzavrelu luku punu egipatske mode, robe i zapisa, gde su slike lokalnog božanstva, Gospe od Biblosa, nju prikazivale kao verziju egipatske boginje Hator.²⁷

Iako su brodovi pristizali redovno, i bilo je mnogo onih koji su se mogli pitati, samim mornarima Biblosa sigurno je trebalo dosta vremena da usavrše umeće plovidbe: morate znati kako da postavite snast – jarbol i pripadajuću opremu – na lađe, kao i kako uopšte da ih gradite, što podrazumeva pravljenje užadi i jedara, kao i stolarstvo.²⁸ Onda je tu problem njihovog korišćenja. Sve do sredine drugog milenijuma p. n. e. jedrenjaci nisu imali kobilice koje bi im održavale stabilnost na uzburkanom moru, i imali su jedno četvrtasto jedro, što je značilo da im je trebao vetar koji bi duvao od obale da bi napustili luku i bočni ili zadnji vetar kako bi plovile napred – premda je nesumnjivo od pomoći bilo i korišćenje vesala.²⁹

Na kraju su stanovnici Biblosa i okolnih luka počeli da grade sopstvene lađe i razvijaju tehnike plovidbe na zapad po moru punom zapadnih vetrova. To je označilo poboljšanja u pomorskom umeću i tehnologiji mnogo veća od postepenih: označilo je to nov početak. Brodovi pod jedrom mogu da prevale 100–150 kilometara dnevno, dva ili tri puta veću udaljenost nego najbrži kanu ili brod s veslima, sa mnogo manje truda, više prostora za tovar i stabilnijim dizajnom.³⁰ Kontakti preko Sredozemlja pojavljivali su se i nestajali čitav milenijum, ali sada, s jedrom, ostali su tu za stalno.

Dole u luci, ponovo je kucnuo čas za odlazak. Naši mornari iz Biblosa su među prvima koji će otploviti na zapad. Tamo će oni zateći veoma drugačiji svet, bez država, gradova, hramova i bez ikakve pisane literature. U onome što sada nazivamo Evropom, retki ljudi su živeli najvećim delom u utvrđenim selima i na raštrkanim farmama, izdržavajući se od obrađivanja svoje zemlje. Njihov život za njih nije bio nimalo primitivan, niti